

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії**

Міждисциплінарна курсова робота

**з
економічної теорії
на тему:**

«Ринок монополістичної конкуренції та особливості його функціонування в Україні»

Студентки 2 курсу групиФО-21
Бойчук Л.С.

Науковий керівник:
кандидат економічних наук, доцент
Возьний К.З.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ РИНКУ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ, ЙОГО РИСИ, ОЗНАКИ ТА НАСЛІДКИ	5
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ.....	11
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ МОНОПОЛІСТИЧНИХ ПРОЯВІВ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ ТИПІВ.....	17
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	21
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	23

ВСТУП

Однією з важливих умов ефективного виконання своєї суспільної функції будь-яким продуктовим ринком є налагодження конкурентних механізмів його функціонування. Ключовими в цьому відношенні є питання антимонопольно-конкурентного регулювання розвитку.

В контексті зазначеного своєю актуальністю відзначаються питання моніторингу дотримання конкурентних умов функціонування ринку та його методичного забезпечення. У зв'язку з цим важливим є узагальнення методичного інструментарію оцінки рівня монополізованості окремих ринків та впливу стану окремих ринків на ситуацію в суспільстві та порядок вирішення різних соціально-економічних завдань життєдіяльності.

Розвиток інформаційних технологій, формування інтернет-залежних ринків, розширення ринків збуту товарів веде за собою розширення інструментарію конкурентної боротьби.

Якщо для конкуренції, характерної для кінця ХХ століття, була можливою боротьба між фірмами за ціною, якістю продукції або якомусь іншому параметру, то сучасні фірми вимушені конкурувати за всіма параметрами одночасно, розширюючи форми і методи ведення переважно нецінової конкуренції. Поглиблюється товарна диференціація, зростає значення реклами і як засобу цієї диференціації, і як самостійного чинника нецінової конкуренції.

Дослідження з питань ринку монополістичної конкуренції та особливостей його функціонування в Україні виконували такі вітчизняні вчені, як: Р.Р. Августин, Т.О. Артемчук, В.Я. Брич, К. Болдирева, Н.В. Бутенко, Е.В. Горян, В.М. Грудницький, В.М. Грудницький, О.М. Кімяєва, М.С. Ковтун, О.В. Конюхова, О.М. Кульганік, В. Лагутін, І.В. Лукач, С.Б. Мельник, Г.Н. Москалевич, В.А. Орда, Н.В. Припуга, Л.О. Птащенко, О. Рудич, М.В. Соболева, В.Ф. Столяров, Г.М. Филюк та ін.

Об'єктом курсової роботи є дослідження ринку монополістичної конкуренції та особливостей його функціонування в Україні.

Предметом курсової роботи є монополістичні об'єкти України.

Метою дослідження є вивчення ринку монополістичної конкуренції та особливостей його функціонування в Україні.

Відповідно до мети визначимо завдання курсової роботи:

– дослідити поняття ринку монополістичної конкуренції, його риси, ознаки та наслідки;

– визначити емпіричні аспекти функціонування ринку монополістичної конкуренції в Україні;

– охарактеризувати основні підходи до регулювання монополістичних проявів в економічних системах різних типів.

Курсова робота складається з трьох розділів.

Інформаційною базою є законодавчі акти, що регулюють захист економічної конкуренції. Теоретико-методологічною базою дослідження є наукові публікації з питань правового регулювання захисту економічної конкуренції, закони і нормативні документи, матеріали науково-практичних конференцій, періодичних видань, офіційних сайтів органів державної влади у мережі Інтернет та практичні матеріали, періодичні видання: «Право», «Фінансове право», «Адміністративне право» «Економіст», «Економіка і держава», «Фінанси України» та інші.

РОЗДІЛ І

ПОНЯТТЯ РИНКУ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ, ЙОГО РИСИ, ОЗНАКИ ТА НАСЛІДКИ

Українське законодавство, що регулює ведення конкуренції у економіці України дає своє визначення конкуренції. У статті 1 Закону України від 11 серпня 2013 року «Про захист економічної конкуренції» визначено: економічна конкуренція (конкуренція) – змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [3].

Поняття монополістичної конкуренції у законодавстві України відсутнє, незважаючи на те, що багато науковців признає явище монополістичної конкуренції у сучасних економічних умовах.

Монополістична конкуренція є характерною для цілого ряду галузевих ринків України (харчових продуктів, напоїв, побутової хімії та ін.), саме тому дослідження даного типу ринкової структури є досить актуальним. Практика монополістичної конкуренції, а саме товарна диференціація (як основа відносин монополістичної конкуренції), механізм формування цін, а також величина попиту та пропозиції, потребують додаткового теоретичного пояснення. Дослідження цих процесів і явищ важливе як для розвитку методології обґрунтування нових процесів і явищ, так і для пояснення їх тенденцій і наслідків для національної економіки. Розглянемо характерні риси ринку монополістичної конкуренції на рис. 1.1.

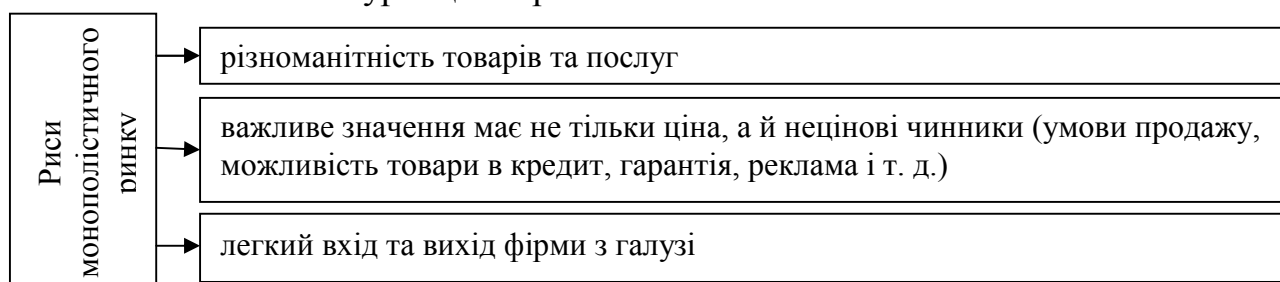

Рис. 1.1. Риси ринку монополістичної конкуренції

Основне значення конкуренції для функціонування ринкової економіки було узагальнено ще у XVIII ст. А. Смітом у його принципі «невидимої руки». А. Сміт звернув увагу на різницю між суб'єктивними прагненнями підприємців та об'єктивними результатами їхньої діяльності. А саме, кожен капіталіст прагне тільки до власної вигоди. Але обставини щоразу повертаються так, що переслідуючи власний інтерес, він одночасно реалізує і інтереси всього суспільства. Причому часто робить це більш ефективно і сумлінно, ніж якби спеціально ставив перед собою тільки альтруїстичні цілі. «Невидима рука» править світом, змушуючи підприємців діяти відповідно до якогось «ідеального» плану розвитку економіки [9, с. 156].

Розглянемо основні ознаки, які характерні для монополістичної конкуренції характерні на рис. 1.2.

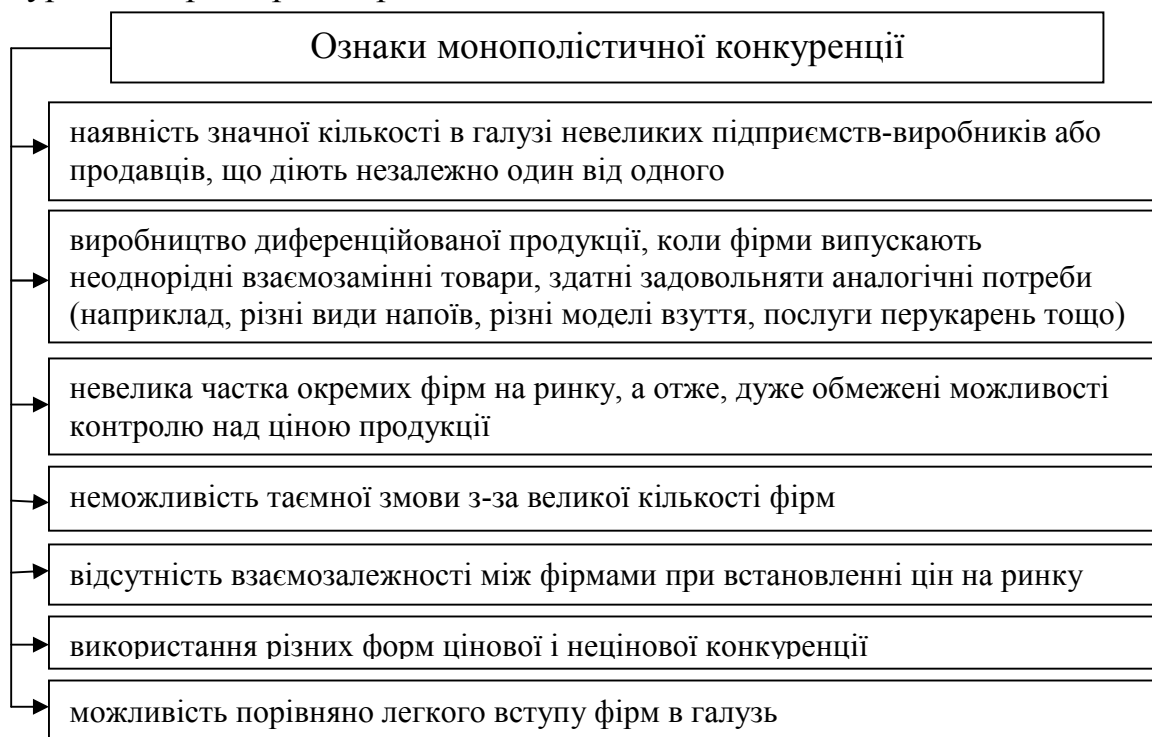

Рис. 1.2. Ознаки монополістичної конкуренції

Конкуренція – це процес реакції на нову силу і спосіб досягнення нової рівноваги, сутністю якого є боротьба конкурентів за відносні переваги. А. Сміт розглядав поняття конкуренції, виділяючи наступні її особливості: економічні суб'єкти повинні мати прийнятні знання про умови використання їх ресурсів у

різних галузях; конкуренція досягає результатів тільки в тривалому періоді; економічний суб'єкт повинен мати свободу входу і виходу з будь-якої галузі [22, с. 90]. Він першим стверджував, що конкуренція є благом для всього суспільства, оскільки вона веде до більш ефективного виробництва, розподілу, обміну та споживання благ.

Причинами монополізованого ринку А. Сміт вважав розпорядження урядів та відсутність інформації в учасників ринкових відносин. Монополія, як вказував А. Сміт, здійснює стримуючий вплив на розвиток господарства і скорочує добробут людей, оскільки вона назначає монополю високу ціну на благо, що значно перевищує нормальну ціну для такого блага. Ціна ж вільної конкуренції, навпаки, представляє собою найнижчу ціну, на яку тільки можна погодитися [27, с. 168].

Ідею досконалої конкуренції, теоретичні основи якої заклав А. Сміт, розвинув Д. Рікардо, який зазначав, що ціна формується під впливом попиту та пропозиції в умовах конкурентної боротьби. Після того, як для всіх учасників ринку стає доступною інформація про ціни та обсяги виробництва, вони відмовляються від дій активного характеру, при цьому часовий фактор і рівень ризику не враховуються. У даному випадку компанії формують управлінські рішення, використовуючи якісно-цінові матриці, що дозволяють мінімізувати витрати виробництва і реалізації продукції. Вирішальне значення у встановленні балансу цін відіграє конкуренція.

Завдяки теоретичному узагальненню концепції досконалої конкуренції Д. Рікардо обґрунтував напрямки вирішення проблеми розвитку підприємства у довгостроковому періоді, теорію вартості і розподіл корисності з урахуванням граничної продуктивності [14, с. 101].

Ринок, і це реальність, – ось відповідь сьогодення на глобальні економічні виклики людської цивілізації. Кращого людство поки-що не зуміло придумати нічого. Однак, питань відкритих до науково-практичних дискусій і пошуків залишається безліч [12, с. 44].

Еволюція теоретичних поглядів у дослідженні сутності конкуренції

Ст.	Рік	Автор	Основна праця	Зміст конкуренції
XVIII	1776	А. Сміт	“Дослідження про природу та причини багатства націй”	Конкуренція - чесне протистояння сторін за найбільш привабливі та зручні для них умови збуту своєї продукції. Це динамічний процес, механізм саморегулювання ринку, "невидима рука", що спрямовує егоїстичні інтереси окремих учасників ринку на досягнення більш високих суспільних цілей
XIX	1817	Д.Рікардо	“Принципи політичної економії та оподаткування”	Важливим у є визначення того, що лише під дією попиту та пропозиції у результаті конкуренції складаються ціни, адже саме конкуренція грає важливу роль та має вирішальне значення у встановленні цін.
	1838	А.Курно	“Дослідження математичних принципів теорії багатства”	Конкуренція - певний, визначений стан ринку – “стандарт для оцінки результатів дії неконкурентних ринкових структур”
	1862	В. Джевонс	“Загальна математична теорія політичної економії”	Концепція конкуренції складала частину концепції ринку, а досконалий ринок характеризувався двома умовами: всі торговці володіють вичерпними знаннями про умови пропозиції та попиту, а також цінові пропорції, що звідси випливають; на ринку існує вільна конкуренція
	1890	А.Маршал	“Теорія політичної економії”	Досконала конкуренція - ситуація на ринку, за якої існує велика кількість продавців (покупців) і кожен продає (купує) визначену й обмежену, тобто таку, що не забезпечує йому «вирішального голосу», частину однорідного продукту. Конкуренція є досконалою тільки тоді, коли входження в галузь є вільним
XX	1926	П.Сраффа	“Закони отримання доходу в умовах конкуренції”	Сучасну йому “конкуренцію” більшою мірою вважає ближчою до теоретичної моделі монополії, ніж до моделі досконалої конкуренції
	1929	Г.Хотелінг	“Стабільність конкуренції”	“У кожного продавця є групи покупців, які, незважаючи на різницю в цінах, віддають перевагу купівлі саме у нього, а не в його конкурентів. Існування таких груп клієнтів перетворює кожного підприємця, в межах обмеженого класу товарів і обмеженого району, в монополіста”.
	1933	Е.Чемберлін Дж.Робінсон	“Теорія монополістичної конкуренції” “Теорія недосконалої конкуренції”	Поява терміну “недосконала конкуренція”. Визначені параметри конкуренції (величина транспортних витрат, рівень якості, репутація фірми, роль реклами). Нецінова конкуренція, що виникає між товарами-замінниками та між їх виробниками, не є гіршим ринковим регулятором за ціну. Нецінова конкуренція охоплює ті сфери у яких цінова конкуренція потерпіла поразку.
	1998	М.Портер	“Конкуренція”	У будь якій галузі, внутрішній чи міжнародній, такий, що виробляє товари чи послуги, правила конкуренції зводяться до дій п'яти конкурентних факторів, або ж сил.

Головною тенденцією розвитку економіки провідних країн світу у кінці XIX століття став перехід від капіталізму, побудованого на вільній конкуренції окремих самостійних підприємств, до капіталізму, що базувався на монополії та олігополії. Розвиток монополій та їх значний вплив на ринкову економіку привели до зміни поглядів економістів на проблеми ринку, форми та методи

конкуренції. Початок неокласичного напрямку економічної думки припав на 70-і рр. XIX ст. – 30-і рр. XX ст. Засновники цього напрямку були У. Джевонс, К. Менгер, О. Бем-Баверк, Л. Вальрас, В. Парето, Дж. Кларк, А. Маршалл, які виступали за свободу приватного підприємництва. Представники цього напрямку ще більш повно і точно розкрили вплив конкуренції на цінову систему.

У табл.1.1 відображено еволюцію теоретичних підходів у дослідженні сутності конкуренції та зміни її змісту під впливом зміни умов її розвитку.

Отже, засновники неокласичного напрямку в економічній теорії досягли видатних успіхів у дослідженні механізмів ринкової рівноваги. Однак, з роками їхня теоретична система, що була зрозумілою та обґрунтованою для умов XIX століття, на початку XX століття привела до недооцінки реальних процесів усупільнення та монополізації у економіці.

Таким чином, у період з початку XVIII ст. по середину XX ст. сформувались загальні теоретичні уявлення про суть конкуренції, про основні її рушійні сили у розвитку конкурентоздатності підприємств. У історичному аспекті дослідження різних підходів до визначення конкуренції в цілому сформувало три основних підходи (табл. 1.2) [20, с. 119].

Таблиця 1.2

Класифікація підходів до визначення поняття «конкуренція»

Період	Назва підходу	Представники підходу	Основна ідея
кінець XVIII століття	Поведінковий	А.Сміт, Д.Рікардо,	Конкуренція ототожнюється з чесним суперництвом між продавцями за більш вигідні умови торгівлі. Акцент на методи конкурентної боротьби, принципи вибору стратегії поведінки
XIX століття – початок XX століття	Структурний	Ф.Еджуорт, А.Курно, Е.Чемберлін, Дж.Робінсон, Й.Шумпетер, А.Лернер	Конкуренція залежить від типу ринку, на якому здійснюється торгівля. Акцент при трактуванні зміщується з боротьби компаній на аналіз структури ринку, умов, які на ньому існують.
XX століття	Функціональний	Й.Шумпетер, Ф.Хайек, П.Сраффа, М.Кларк	Акцент у дослідженні конкуренції переноситься на вивчення її ролі у економічному розвитку

Отже, конкуренція є невід’ємною властивістю ринку, ефективність функціонування якого залежить від її активності та умовпрояву на різних

ринках. Більшість фундаментальних проблем конкуренції, що розглядаються науковцями, стосуються змісту конкуренції, взаємозв'язку монополії та конкуренції, еволюції конкуренції, цінових та нецінових чинників її впливу.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Розподіл монополії на відкриті, закриті та природні дуже умовний. Деякі підприємства в Україні можуть належати одночасно до кількох видів, але можна вважати, що практично всі монополії відкриті.

Якщо ж виробництво продукції однією фірмою обходиться суспільству дешевше, ніж кількома, то галузь є природною монополією. Цей вид монополії вигідний для суспільства.

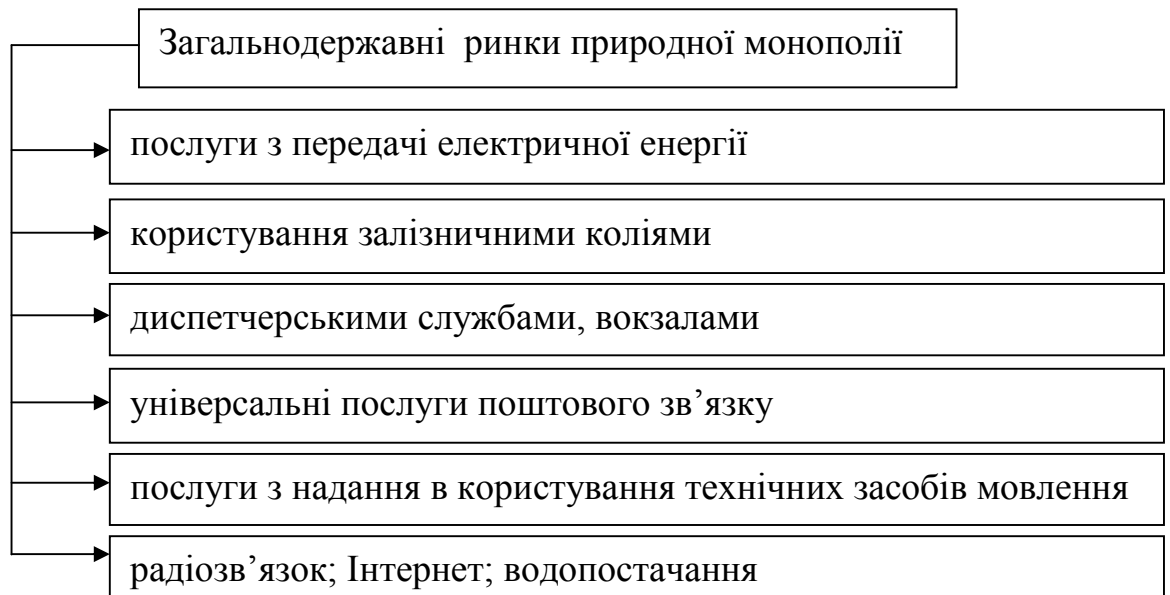

Рис. 2.1. Види загальнодержавних ринків природної монополії

Підприємства природної монополії наділені певними привілеями, а саме правом надання певних послуг і ціноутворення на них за гарантію задоволення потреб споживачів. Найбільш яскраві приклади – НАК «Нафтогаз України», ДП «Укрпошта», ДП «Укрзалізниця», які горизонтально інтегрували десятки дискретних, паралельно діючих підприємств.

Головними їхніми привілеями є те, що вони самостійно можуть встановлювати ціну на товари та послуги. Також було зменшено величину

оподаткування, оскільки ці природні монополії належать до державного сектору економіки і забезпечують основну масу доходів [26, с. 155].

Вплив високого рівня монополізації економіки України на її конкурентоспроможність опосередковано за засвідчують її місця в міжнародних рейтингах. В Індексі глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму наша країна за результатами 2014 р. посіла 76 місце серед 144 країн, піднявшись порівняно з попереднім роком на 8 позицій. Однак, за показниками, які характеризують стан конкурентного середовища в Україні, наша країна перебуває на останніх позиціях (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Позиції України в Індексі глобальної конкурентоспроможності, які характеризують стан конкурентного середовища

Показник	Місце в рейтингу
Інтенсивність локальної конкуренції	101
Домінування великих компаній на внутрішньому ринку	129
Ефективність антимонопольної політики	136
Наявність бар'єрів	105

Однак, зауважимо, що проблема полягає не тільки і не стільки у високому рівні монополізації, скільки у її особливостях в національній економіці. По-перше, всупереч офіційним даним про рівень монополізації на рівні 54%, монополізація в нашій країні є майже тотальною – монополізованими є не окремі ринки, а цілі галузі і сфери економіки. Монополізованими є не тільки сфера виробництва, але й посередництво, торгівля, сфера послуг. Економічна наука і господарська практика переконують, що економічно доцільний рівень монополізації на внутрішньому ринку не повинен перевищувати 10-12%.

По-друге, в Україні, на превеликий жаль, практично відсутні підприємницькі монополії – компанії типу «Apple», «Microsoft», «Amazon», «Google» тощо, основним виробничим ресурсом яких є знання десятків, сотень тисяч кваліфікованих працівників, які створюють інноваційні продукти з

високою часткою доданої вартості, що користуються попитом в усьому світі. Основну масу монопольних утворень в Україні складають:

– інституційні монополії, які мають такі специфічні характеристики:

1) інституційна монополія реалізується у результаті домінування певних соціально-економічних інтересів через контроль за самими «правилами гри», які лежать в основі економічних та інших взаємодій;

2) така монополія є абсолютною, оскільки вона захищена адміністративними бар'єрами, подолати які дуже складно, а іноді просто неможливо;

3) вона доповнюється монополією на інформацію. Тому негативний вплив інституційних монополій більшою мірою проявляється в умовах нерозвинутості ринкових відносин, низької здатності економічної системи до саморегулювання, більших невизначеності та складності для суб'єктів господарювання в отриманні повної та релевантної інформації, тощо;

– ресурсні монополії: більшість вітчизняних підприємств-монополістів зосереджена у сировинних та енергозатратних галузях економіки;

– природні монополії: продукція, що виробляється суб'єктами природних монополій, бере участь в усіх, без винятку, виробничих процесах та задовольняє першочергові потреби житлового сектора.

По-третє, монополія в Україні – це синтез ринкової влади, політики, корупції і криміналітету. Монопольна влада зосереджена в руках кланово-олігархічної верхівки. Практичний досвід переконує, що в окремих галузях вітчизної економіки має місце силове пригнічення органами влади конкуренції на користь пролобійованих компаній: господарська діяльність конкурентів може пригнічуватися за допомогою міліції, податкових органів, санепідемстанції, пожежної охорони та ін.

Органи влади нерідко здійснюють примусовий розподіл ринкових ніш, віддаючи найвигідніші сегменти «своїм» фірмам, які, у свою чергу, перераховують на користь цих органів або окремих чиновників частину одержаного надприбутку. Цілком очевидно, що таке втручання чиновників у

роботу ринкового механізму завжди прямо або опосередковано забезпечує вигоди одним конкурентам і втрати іншим, сприяє трансформації конкурентних ринків у монополії.

По-четверте, монополізація в Україні є латентною (прихованою), оскільки недосконалість чинного законодавства забезпечує цілий арсенал засобів отримання контролю над економічними, нерідко вкрай обмеженими ресурсами. Це дає змогу власнику отримувати монополію ренти від їх експлуатації навіть тоді, коли вони не перебувають у його власності.

По-п'яте, в Україні спостерігається взаємозалежність і взаємозумовленість корумпованості та монополізації. Корупція в Україні виступає не тільки як джерело здобуття монополію влади окремими суб'єктами господарювання, але й як головний фактор, який забезпечує утримання монополію позицій на ринку. Тобто, сприяючи нелегальному зосередженню в одних руках певних ресурсів, видів діяльності, корупція стимулює зростання рівня монополізації окремих ринків і цілих галузей вітчизняної економіки не економічно ефективними господарюючими суб'єктами, а наближеними до влади.

Монополізація може носити позитивні та негативні наслідки (рис. 2.2).

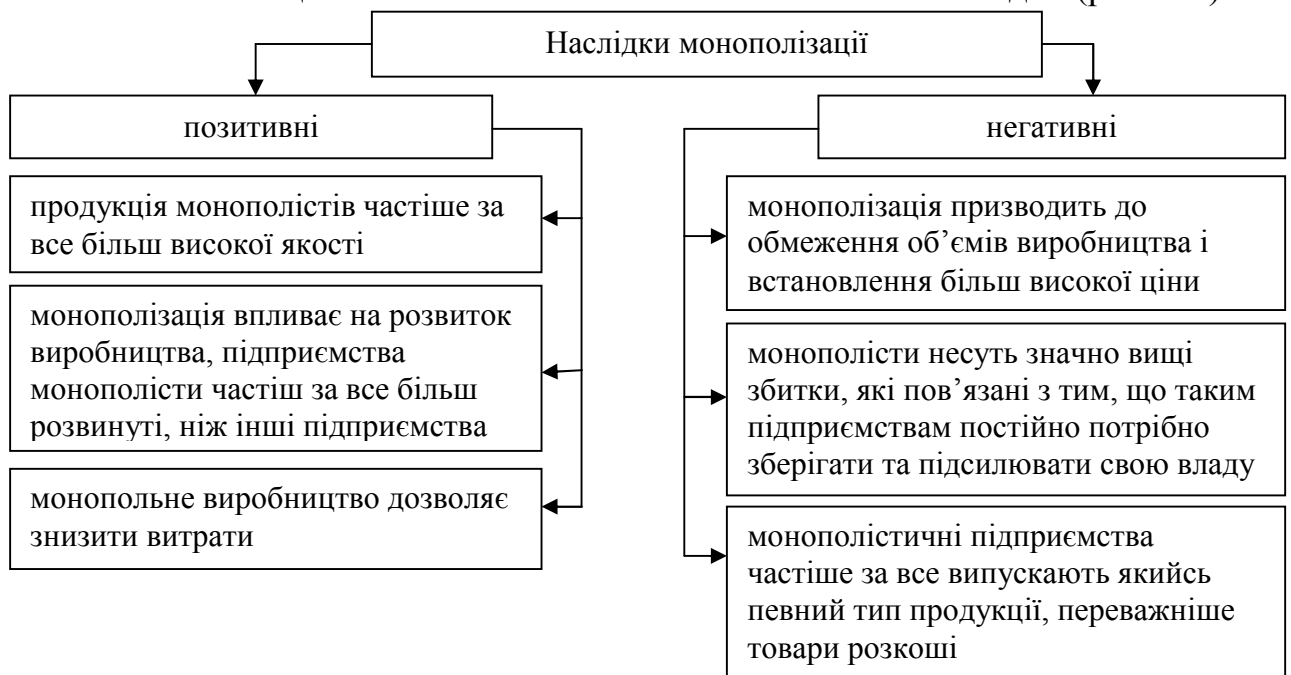

Рис. 2.2. Наслідки монополізації

Позитивні наслідки дуже впливають на ціну їх продукції, вона зазвичай набагато вища. Наявність на ринку монополістів не завжди погано для економіки. Наявність природної монополії позитивно впливає на стан країни. Так, наприклад, великі монопольні підприємства роблять вагомий внесок у ВВП держави, забезпечують конкурентоспроможність національної економіки.

Монополії часто розповсюджують нові, більш прогресивні форми і методи господарювання. Ліквідація галузей природної монополії (енергозабезпечення, телефонні послуги, транспорт) є економічно недоцільною, тому що найвища ефективність функціонування галузі забезпечується лише за умови наявності одного виробника чи дистриб'ютора.

В Україні від діяльності природних монополій залежить стан економіки. Приблизно 10 % ВВП приходить на послуги зв'язку і житлово-комунальної сфери, ще 10 % – на обсяг виробництва «Нафтогаз України». Але якість послуг цих компаній дуже невисока і вони частіше за все приносять лише збитки.

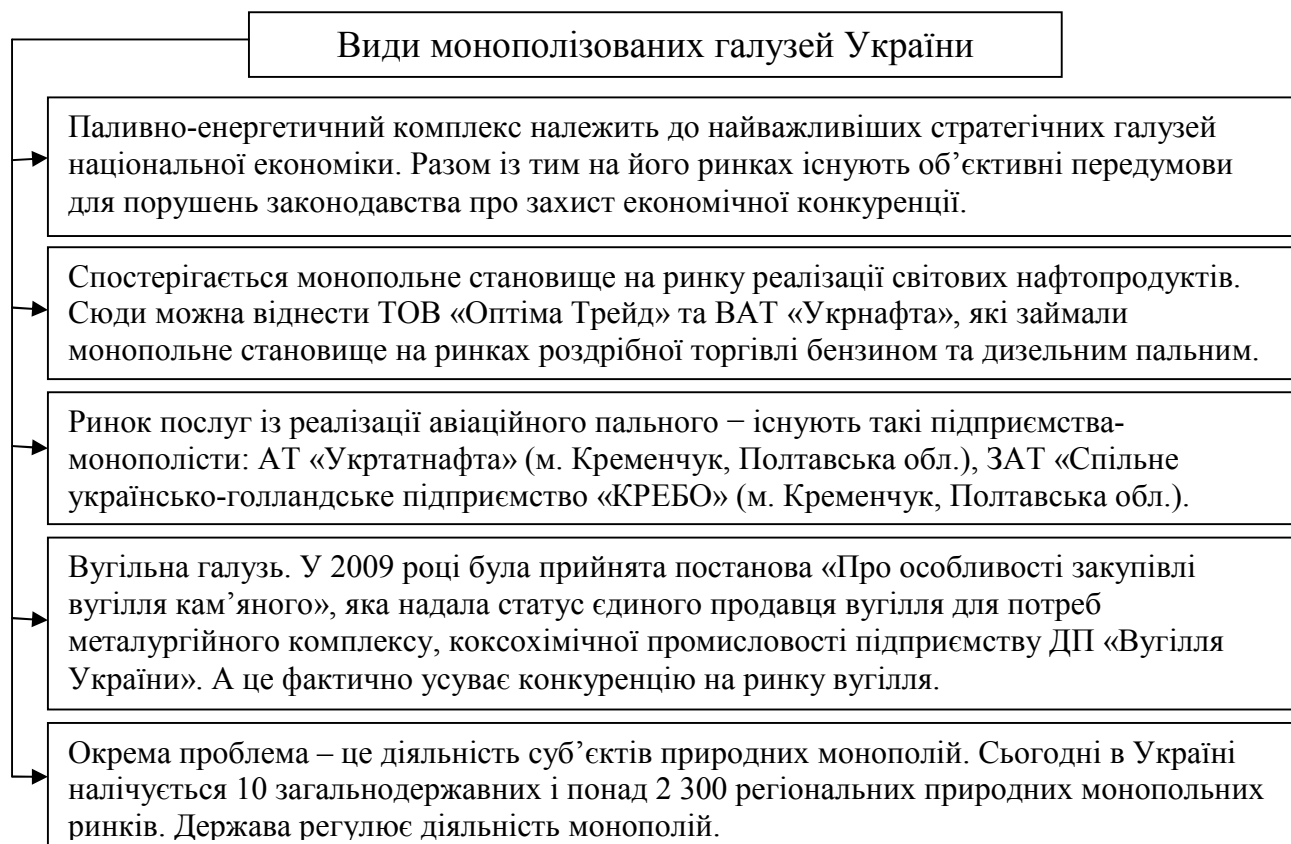

Рис. 2.3. Види монополізованих галузей України

Розглянемо найбільш монополізовані галузі України згідно даних Антимонопольного комітету на рис. 2.3 [6].

За даними антимонопольного комітету, станом на 2016 рік природна монополія складає 7,2 %, жорстока монополія – 15,4 %, ринок з ознаками домінування підприємства – 27,6 %. Найбільший відсоток займає ринок з конкурентною структурою 49,9 % [13, с. 27].

Антимонопольний комітет здійснює державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захищає інтереси підприємців від зловживань монопольним становищем і недобросовісної конкуренції. Здійснюється заборона злиття фірм, якщо їх сукупна частка становить 35 %.

Також здійснюється заборона зловживання монополістом своєю владою шляхом введення штрафних санкцій чи примусове роз'єднання. Крім того, здійснюється регулювання природних монополій (цін і якості продукції) [2].

На сьогоднішній день доказом недосконалості державного регулювання діяльності монополій є зловживання своїм економічним положенням. За даними Антимонопольного комітету України, щорічно близько 60 % порушень антимонопольного законодавства чиняться природними монополіями.

Сьогодні в Україні досить гостро постає питання приватизації державних підприємств природних монополістів, перш за все, для погашення дефіциту бюджету, виконання умов МВФ для отримання наступних траншів.

Крім того, потрібно створити гнучку систему надання підприємцям кредитів та фінансової допомоги; зняти бар'єри вступу на ринки нових підприємств; створити систему консультативних послуг.

Отже, для України проблема монополізації стала дуже гострою після розколу Радянського Союзу. Також було розглянуто шляхи скорочення монополізації, позитивні та негативні наслідки.

РОЗДІЛ ІІІ

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ МОНОПОЛІСТИЧНИХ ПРОЯВІВ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ РІЗНИХ ТИПІВ

Одним з основних етапів реформування народного господарства після проголошення незалежності було становлення антимонопольного законодавства і відповідних державних органів. Тож українське антимонопольне законодавство діє вже більше 10 років (американське – 114, європейське – 56) і достатньо результативно [7, с. 125]. Проте у 1993 р. в економіці склалися умови, що гальмували процеси скорочення монопольного сектора. Це насамперед відсутність ринкових відносин, конкуренції, сформовані міцні державні монополії, надмірна концентрація виробництва, вузька спеціалізація підприємств і географічна обмеженість ринків.

Монопольним вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 %, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 % або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, що належать конкурентам.

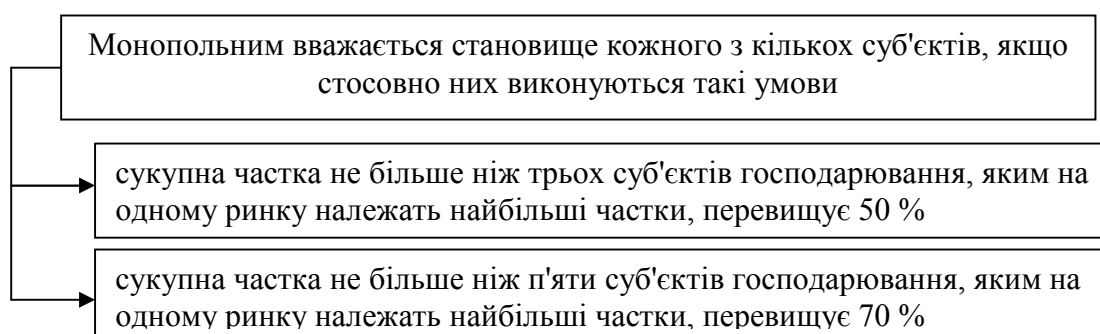

Рис. 3.1. Умови монополії

Діяльність Антимонопольного Комітету України (АМКУ) направлена не лише на виявлення порушень конкурентного законодавства, а ще й на регулювання процесів концентрації.

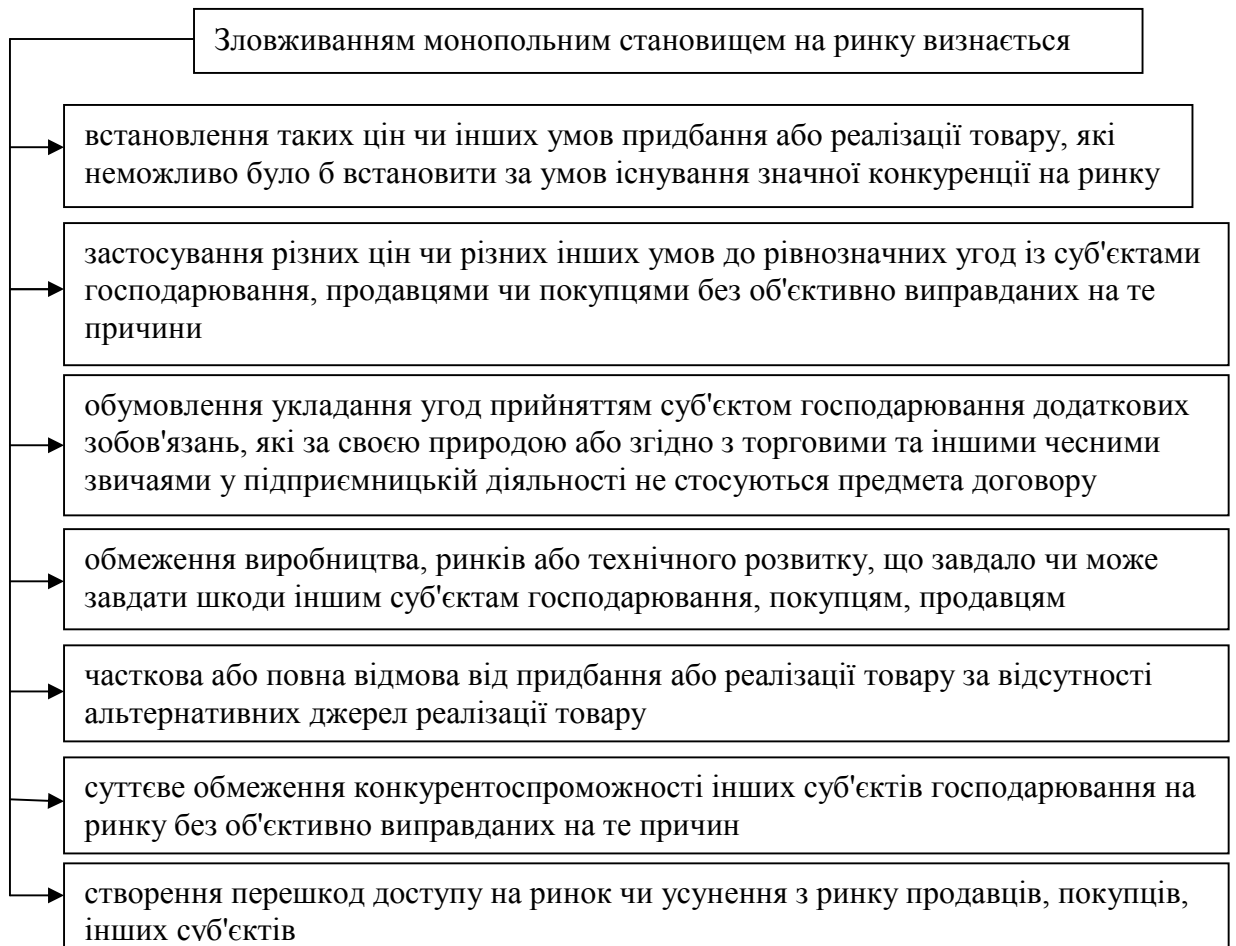

Рис. 3.2. Ознаки зловживанням монопольним становищем

Однією з переваг великого бізнесу є концентрація капіталу, що слугує бар'єром для входження на даний ринок інших суб'єктів господарювання. Але концентрований капітал вимагає і розширення сфер прикладання. Для створення принципово нового бізнесу, який принесе не одномоментні, а тривалі конкурентні переваги, потрібні час і гроші; причому цей процес характеризується високим ступенем ризику. Динаміку таких явищ в економіці країни засвідчують дані Антимонопольного комітету (табл. 3.1) [15, с. 154].

Протягом 2008-2015 рр. кількість дозволів на концентрацію склала 4028 од. Найбільша частка угод концентрації передбачала придбання акцій підприємств від 55,0% у 2009 р. до 92,2% у 2013 р. від загальної кількості. Різкі зміни частки таких видів концентрації як злиття та інші з 2013 р. втрачають свою значущість. Натомість істотно почастишали випадки придбання акцій (часток, паїв), що можна вважати певною мірою поглинанням підприємств

шляхом відчуження корпоративних прав (відомостей про диференціацію придбаних пакетів акцій або часток у статутному капіталі немає).

Таблиця 3.1

Динаміка процесів концентрації суб'єктів господарювання в Україні за видами у 2008-2015 рр.

Рік	Вид концентрації										Всього	
	злиття		спільне створення		набуття контролю		придбання акцій		інші			
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
2008	54	13,6	16	4,0	9	2,3	232	58,3	87	21,9	398	9,9
2009	56	17,0	23	7,0	7	2,1	181	55,0	62	18,8	329	8,2
2010	39	9,3	22	5,2	13	3,1	310	73,6	37	8,8	421	10,5
2011	31	8,6	12	3,3	16	4,5	249	69,4	51	14,2	359	8,9
2012	20	3,9	23	4,5	41	8,1	415	81,9	8	1,6	507	12,6
2013	13	1,8	21	2,9	11	1,5	663	92,2	11	1,5	719	17,9
2014	26	3,2	34	4,2	43	5,3	711	87,2	1	0,1	815	20,2
2015	1	0,2	16	3,3	45	9,4	394	82,1	24	5,0	480	11,9
Разом	240	6,7	167	4,3	185	3,9	3155	77,8	281	7,2	4028	100,0

Концентрація є однією з невід'ємних ознак сучасних ринків, тому кількість отримуваних АМКУ заяв щодо надання дозволу на її здійснення щороку є дуже значною. За 2008-2015 рр. сумарна кількість поданих заяв склала 4339 од., а не розглянутих (відкликаних заявниками та повернуто без розгляду) – 1185 од., що становить 27,3% загальної кількості (табл. 3.2) [28, с. 52].

Таблиця 3.2

Розгляд заяв про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання

Рік	Отримано заяв		Не розглянуто заяв		Дозволено без умов		Дозволено за умов		Заборонено	
	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%	од.	%
2015	599	13,8	118	10,0	476	15,2	4	21,5	1	11,1
2014	1021	23,5	206	17,4	814	26,0	1	5,3	0	0,0
2013	911	21,0	188	15,9	715	22,9	4	21,1	4	44,4
2012	631	14,5	124	10,5	500	16,0	5	26,3	2	22,2
2011	538	12,4	179	15,1	352	11,3	6	31,6	1	11,1
2010	595	13,7	174	14,7	419	13,4	0	0,0	2	22,2
2009	643	14,8	314	26,5	326	10,4	3	15,8	0	0,0
Разом	4339	100,0	1185	100,0	3126	100,0	19	100,0	9	100,0

З загальної кількості отриманих дозволів на концентрацію 0,6% (19 од.) були дозволені за певних умов і лише 9 заяв щодо концентрації були заборонені. Тобто, майже всі заяви, що відповідно оформлені і не суперечать законодавству знаходять своє втілення в концентраційних угодах.

В Україні антимонопольне регулювання має певні недоліки. Тому, необхідно впроваджувати певні заходи, для покращення цього становище:

1. Вдосконалення системи державних мір по антимонопольному регулюванні, шляхом проведення державної антимонопольної політики, ефективного сполучення ринкового механізму і системи державного регулювання. При цьому необхідно враховувати вихідний стан економіки України, що не містила передумов переходу до вільного ринку.

2. Жорстко реалізовувати державну антимонопольну політику

3. Здійснювати контроль за ринками з високою концентрацією, олігополістичних ринків, відстежувати можливі змови між учасниками ринку.

4. Стимулювати державними заходами розвиток платоспроможного попиту всіх категорій споживачів: населення, виробничого попиту для розвитку виробництва, збільшенню кількості товаровиробників і розвитку конкуренції.

5. Посилити контроль за розвитком фінансово-валютного ринку, що полягає в: обмеженні валютних спекуляцій; відновленні довіри до фінансової системи (залучення в інвестиції коштів населення).

6. Державне стимулювання діяльності вітчизняних товаровиробників, захист внутрішнього ринку від імпорту.

7. Державні заходи щодо виконання антимонопольного законодавства: прискорений розгляд у суді, відповідальність суддів за порушення строків розгляду антимонопольних справ.

ВИСНОВКИ

Монопольним вважається становище суб'єкта господарювання, частка якого на ринку товару перевищує 35 %, якщо він не доведе, що зазнає значної конкуренції. Монопольним також може бути визнане становище суб'єкта господарювання, якщо його частка на ринку товару становить 35 % або менше відсотків, але він не зазнає значної конкуренції, зокрема, внаслідок порівняно невеликого розміру часток ринку, що належать конкурентам.

Монопольним вважається становище кожного з кількох суб'єктів, якщо стосовно них виконуються такі умови: сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки, перевищує 50 %; сукупна частка не більше ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки, перевищує 70 %.

Характерні риси ринку (галузі) в умовах монополістичної конкуренції:

- 1) різноманітність товарів та послуг;
- 2) важливе значення має не тільки ціна, а й нецінові чинники (умови продажу, можливість товари в кредит, гарантія, реклама і т. д.);
- 3) легкий вхід та вихід фірми з галузі.

Для монополістичної конкуренції характерні такі основні ознаки:

- наявність значної кількості в галузі невеликих підприємств-виробників або продавців, що діють незалежно один від одного;
- виробництво диференційованої продукції, коли фірми випускають неоднорідні взаємозамінні товари, здатні задовольняти аналогічні потреби (наприклад, різні види напоїв, різні моделі взуття, послуги перукарень тощо);
- невелика частка окремих фірм на ринку, а отже, дуже обмежені можливості контролю над ціною продукції;
- неможливість таємної змови з-за великої кількості фірм;
- відсутність взаємозалежності між фірмами при встановленні цін на ринку;
- використання різних форм цінової і нецінової конкуренції;

– можливість порівняно легкого вступу фірм в галузь.

Монополізація може носити як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним наслідком монополізації є: продукція монополістів частіше за все більш високої якості; монополізація впливає на розвиток виробництва, підприємства монополісти частіш за все більш розвинуті, ніж інші підприємства; монопольне виробництво дозволяє знизити витрати. Усе це дуже впливає на ціну їх продукції, вона зазвичай набагато вища.

Негативними наслідками монополізації є те, що: вона призводить до обмеження об'ємів виробництва і встановлення більш високої ціни; монополісти несуть значно вищі збитки, які пов'язані з тим, що таким підприємствам постійно потрібно зберігати та підсилювати свою владу на ринках; монополістичні підприємства частіше за все випускають якийсь певний тип продукції, переважніше товари розкоші.

Наявність на ринку монополістів не завжди погано для економіки. Наявність природної монополії позитивно впливає на стан країни. Так, наприклад, великі монопольні підприємства роблять вагомий внесок у ВВП держави, забезпечують конкурентоспроможність національної економіки.

В Україні від діяльності природних монополій залежить стан економіки. Приблизно 10 % ВВП приходить на послуги зв'язку і житлово-комунальної сфери, ще 10 % – на обсяг виробництва «Нафтогаз України». Але якість послуг цих компаній дуже невисока і вони частіше за все приносять лише збитки.

За даними антимонопольного комітету, станом на 2016 рік природна монополія складає 7,2 %, жорстока монополія – 15,4 %, ринок з ознаками домінування підприємства – 27,6 %. Найбільший відсоток займає ринок з конкурентною структурою 49,9 %. За даними Антимонопольного комітету можна виділити найбільш монополізовані галузі України: паливно-енергетичний комплекс, ринок реалізації світових нафтопродуктів, ринок послуг із реалізації авіаційного пального, вугільна галузь, діяльність суб'єктів природних монополій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Прийнята на 5-ій сесії ВРУ 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. Про Антимонопольний комітет України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 50. – Ст.472.
3. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 4 липня 2013 року із змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2013, №8. – Ст. 36.
4. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. –1996, №36. – Ст. 59.
5. Господарський кодекс України із змінами і доповненнями N 5480-VI (5480-17) від 06.11.2012.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку конкуренції в Україні на 2014-2024 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
7. Августин Р.Р. Механізм формування прибутку природного монополіста / Р.Р. Августин, О.Б. Саприка, Н.М. Галазюк // Торгівля, комерція, підприємництво. - 2010. - Вип. 11. - С. 124-128.
8. Артемчук Т.О. Підвищення суспільної результативності діяльності підприємств природних монополій електроенергетики / Т.О. Артемчук // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 4. - С. 146-151.
9. Брич В.Я. Проблеми трансформації підприємств природних монополій енергетичної галузі та напрями їх вирішення / В.Я. Брич, Т. О. Артемчук // Бізнес Інформ. - 2016. - № 4. - С. 156-161.
10. Болдирева К. Специфіка монопольного прибутку у системі економічних відносин / К. Болдирева // Економічний аналіз. - 2012. - Т. 10(1). - С. 16-19.

11. Бутенко Н.В. Антимонопольна політика у сфері регулювання партнерських відносин / Н.В. Бутенко // Проблеми економіки. - 2015. - № 2. - С. 26-32.
12. Возьний, К. З. Філософія ринку: між правдою та ілюзіями / К. З. Возьний // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. / наук. ред. І. Г. Манцуров. – К., 2010. – Вип. 2(105). – С. 44-49.
13. Горян Е.В. Антимонопольне регулювання діяльності холдингових компаній в США, Англії, ФРН та Україні: порівняльно-правовий аналіз / Е.В. Горян, О.О. Карасик // Часопис Академії адвокатури України. - 2014. - № 1. - С. 25-32.
14. Грудницький В.М. Характеристика видів зловживання монополієм (домінуючим) становищем / В.М. Грудницький // Право і суспільство. - 2016. - № 1. - С. 100-105.
15. Грудницький В.М. Попередження зловживання монополієм (домінуючим) становищем / В.М. Грудницький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. - 2016. - Вип. 36(1). - С. 153-156.
16. Журик Ю.В. Джерела антимонопольно-конкурентного права України / Ю.В. Журик // Приватне право і підприємництво. - 2014. - Вип. 13. - С. 160-164.
17. Задорожний, З. Актуальні проблеми бухгалтерського обліку в Україні / З. Задорожний // Економічний аналіз : зб. наук. праць каф. екон. аналізу Терноп. нац. екон. ун-ту. – Тернопіль, 2010. – Вип. 6. – С. 163-169.
18. Кімяєва О.М. Формування інфраструктури функціонування природних монополій / О.М. Кімяєва // Збірник наукових праць [Буковинського університету]. Економічні науки. - 2014. - Вип. 10. - С. 386-393.
19. Ковтун М.С. Питання громадського контролю за формуванням та реалізацією антимонопольної політики / М.С. Ковтун // Форум права. - 2015. - № 4. - С. 114–118.

20. Конюхова О.В. Заявление как повод для рассмотрения дел антимонопольными органами / О.В. Конюхова // Форум права. - 2015. - № 3. - С. 118–124.

21. Кульганік О.М. Управління антикризовим регулюванням природних монополій / О.М. Кульганік // Формування ринкових відносин в Україні. - 2015. - № 4. - С. 228-231.

22. Лагутін В. Монополія та конкурентна політика: політико-економічні проблеми / В. Лагутін // Економічна теорія. - 2015. - № 4. - С. 89-97.

23. Лукач І.В. Проблемні питання оскарження рішень антимонопольного комітету / І.В. Лукач, Г.С. Глущенко // Право і суспільство. - 2014. - № 5. - С. 51-56.

24. Мельник С.Б. Обмеження монополізму: порівняльно-правовий аналіз Господарського кодексу України і Закону України «Про захист економічної конкуренції» / С.Б. Мельник // Актуальні проблеми держави і права. - 2004. - Вип. 22. - С. 645-650.

25. Москалевич Г.Н. Естественная монополия в Евразийском экономическом союзе: понятие, сущность, виды и сферы деятельности / Г.Н. Москалевич // Траектория науки. - 2016. - Т. 2, № 4. - С. 6.1-6.19.

26. Орда В.А. Особливості функціонування монополії в Україні / В.А. Орда // Управління розвитком. - 2014. - № 4. - С. 154-156.

27. Пономарьов О.В. Становлення державного захисту від монополізму в Україні: історико-правовий та порівняльно-правовий аспекти / О.В. Пономарьов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2007. - № 38. - С. 166-171.

28. Припуга Н.В. Методичні підходи до оцінки рівня монополізованості в економіці / Н.В. Припуга // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. - 2016. - Вип. 1. - С. 51-55.

29. Припуга Н.В. Антимонопольна та конкурентна політика в економіці: значення, еволюція становлення та напрями здійснення / Н.В. Припуга // Економіка та управління АПК. - 2014. - № 1. - С. 124-128.

30. Птащенко Л.О. Іноземний досвід реалізації антимонопольної політики у сфері цінового регулювання / Л.О. Птащенко, О.А. Рудич // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 3(2). - С. 7-10.

31. Рудич О. Вплив антимонопольної політики держави на розвиток національної економіки / О. Рудич // Галицький економічний вісник. - 2014. - № 3. - С. 40-46.

32. Соболева М.В. Розвиток теорії монополістичної конкуренції / М.В. Соболева // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2016. - № 2(1). - С. 192-197.

33. Столяров В.Ф. Формування цін і тарифів на товари та послуги суб'єктів природних монополій в Україні / В.Ф. Столяров, В.І. Островецький // Економіка та держава. - 2016. - № 8. - С. 19-27.

34. Филюк Г.М. Високий рівень монополізації української економіки – бар'єр на шляху підвищення рівня її конкурентоспроможності / Г.М. Филюк // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2015. - Вип. 10. - С. 102-109.

35. Филюк Г. Монопольна влада: природа та форми прояву / Г. Филюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2008. - Вип. 101. - С. 54-57.